

Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка / За ред. О.В. Гаврилова, В.І.Співака. -Вип.ХV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 435-440.

УДК371.9:159

Яковлева С.Д.
Херсонський державний університет

ЕМОЦІЙНО-МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ДІТЕЙ З ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Однією з найпоширеніших і серйозних педагогічних проблем є проблема емоційної нестійкості, неврівноваженості молодших школярів.

В школі відбувається стандартизація умов життя дитини і в результаті виявляється безліч відхилень в її поведінці: гіперзбудливість, гіпердинамія або навпаки - виражена загальмованість. Ці відхилення лягають в основу дитячих страхів, знижують вольову активність дитини, викликають в неї пригноблені стани тощо [7].

Вплив емоцій на пізнавальні процеси в дітей молодшого шкільного віку є значущим. Емоції можуть сприяти розвитку одних пізнавальних процесів та гальмуванню інших [3].

Дитина, яка перебуває в емоційно нейтральному стані. Реагує на предмети залежно від їхньої значущості. Отже, розвиток емоційної сфери є необхідним компонентом виховання з раннього дитинства. Емоції впливають на всі компоненти пізнання. Пізнавальна потреба пов'язана також з мотиваційно-поведінковою сферою. Але розвиток пізнавальної потреби є неоднаковим в різних дітей: у деяких вона виражена яскраво і носить «теоретичний напрям», у інших сильніше виражена практична орієнтація, у третіх – вона взагалі слабка [1].

Для формування пізнавальної мотивації велике значення має сам процес учбової діяльності. Любов до діяльності – передумова інтересу, але не сам пізнавальний процес і тут як мотив часто виступає прагнення до конкретного результату (похвала, отримання певного статусу в групі). Іншим мотивом стає прагнення оволодіти самим процесом діяльності, яка згодом може викликати інтерес до теорії, до набуття знання, до діяльності [4].

Дещо інакше питання емоціно-мотиваційного розвитку розглядаються в дітей з порушенням опірно-рухового апарату. В дітей з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) порушення рухової сфери. Як правило, поєднуються з порушенням психічного розвитку, який має різну глибину ураження. Ці порушення пов'язані з одержаною травмою (до пологів, під час пологів або в ранньому віці) головного або спинного мозку і обумовлене змінами нервової системи при невідновленому мозковому кровообігу.

Емоційна сфера, за яку відповідає лімбічна система, має внутрішньомозкові зв'язки з лобними долями (рухова сфера), пошкодженими під час пологової травми, що засвідчує порушення емоційного сприйняття ще на ранніх етапах розвитку дитини з ДЦП.

Дітям з ДЦП властива реакція тривожності та невпевненості, психічної загальмованості, неспроможність до надмірного розумового навантаження. Характерним для даної категорії дітей є розгальмованість з роздратованою слабкістю, афективні спалахи. Зрозуміло, що і в мотиваційному компоненті дітей з ДЦП будуть спостерігатися певні порушення.

За даними О.Мастюкової, аналіз мотиву вчинку для даних дітей виявляється недоступним, а його оцінка здійснюється на основі «ефекту дії», причому досить повільно. Проте навчальна мотивація має велике значення під час навчання у початкових класах [6].

Наведені дані досліджень деяких авторів щодо оцінки адаптації до навчального навантаження дітей з ДЦП свідчать про високі показники тривожності та фрустрованості [5].

Вивчення емоційно-мотиваційної сфери підлягає застосуванню різноманітних методик, результати яких дозволяють визначити комплексну реакцію дитини, і тому однозначних індикаторів у даному випадку не спостерігається

У зв'язку з невеликою кількістю наукових даних, які стосуються емоційного розвитку дітей з ДЦП, було проведено дослідження стану емоційно-мотиваційної сфери учнів молодших класів з ДЦП різних клінічних

форм у кількості 67 осіб віком 7,3- 10 років. Групу контролю склали учні молодших класів ЗОШ у кількості 164 учня тієї ж вікової категорії.

Досліджувався рівень сформованості мотивації щодо навчальної діяльності.

Група дітей з ДЦП була поділена на підгрупи стосовно типу нервових процесів і розподілилася наступним чином:табл.1.

Табл. 1.

Типи НС в досліджуваній групі

Групи	Типи НС			
	сильний	середній	Нижче середнього	слабкий
Діти з ДЦП n=67	16,41 % (11)	52,24 % (35)	16,41% (11)	14,93 % (10)
Діти ЗОШ n=164	6,71 % (11)	46,31 % (76)	21,95 % (36)	25 % (41)

За даними таблиці найбільший відсоток серед дітей з ДЦП складає підгрупа дітей з середнім типом нервових процесів – 52,24 % (35 осіб), що може свідчити про потенційні можливості даного типу щодо навчальної діяльності за умови застосування правильних корекційних програм.

Відповідно до типів НС і було проведено анкетування даної групи дітей щодо мотивації до відвідування школи. Табл. 2.

Табл. 2.

Показники мотивації досліджуваних груп

групи	Типи НС	Питання анкети										Середні дані
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Діти з ДЦП n=67	Сильний n=11	2,1 ± 0,3	2,45 ± 0,62	2,64 ± 0,55	2,45 ± 0,62	2,27 ± 0,68	2,45 ± 0,62	2,64 ± 0,55	2,64 ± 0,55	2,64 ± 0,55	2,64 ± 0,55	24,91 ± 1,63
	Середній n=35	2,83 ± 0,2	2,14 ± 0,34	2,2 ± 0,66	1,86 ± 0,35	2,1 ± 0,35	1,8 ± 0,37	1,91 ± 0,4	1,4 ± 0,31	1,4 ± 0,31	1,2 ± 0,73	18,83 ± 1,26
	Нижче середн11	2,64 ± 0,55	2,0 ± 0,8	0,91 ± 0,2	0,73 ± 0,32	0,55 ± 0,36	1,18 ± 0,4	0,73 ± 0,61	1,64 ± 0,76	1,18 ± 0,66	0,82 ± 0,27	12,36 ± 0,75

	Слабкий n=10	2,2 ± 0,74	1,3 ± 0,9	1,0 ± 0,58	1,0 ± 0,58	0,9 ± 0,23	1,2 ± 0,45	0,9 ± 0,23	1,4 ± 0,6	1,2 ± 0,45	1,0 ± 0,58	12,1 ± 1,33
Діти ЗОШ п-164	Сильний n=11	2,82 ± 0,41	2,64 ± 0,55	2,82 ± 0,41	2,64 ± 0,55	2,64 ± 0,55	2,82 ± 0,41	2,64 ± 0,55	2,64 ± 0,55	2,64 ± 0,55	2,55 ± 0,7	26,82 ± 1,97
	Середній n=76	2,7 ± 0,18	2,54 ± 0,2	2,51 ± 0,2	2,05 ± 0,23	1,42 ± 0,21	1,82 ± 0,24	2,16 ± 0,24	2,03 ± 0,24	2,32 ± 0,23	2,37 ± 0,22	21,96 ± 0,93
	Нижче середнього n=36	2,56 ± 0,29	2,42 ± 0,33	2,44 ± 0,33	2,19 ± 0,37	1,5 ± 0,36	1,86 ± 0,35	2,08 ± 0,38	2,19 ± 0,35	1,75 ± 0,35	1,92 ± 0,36	20,92 ± 1,66
	Слабкий n=41	2,02 ± 0,32	1,71 ± 0,32	1,49 ± 0,33	1,37 ± 0,32	1,24 ± 0,27	1,44 ± 0,29	1,88 ± 0,32	1,39 ± 0,28	1,83 ± 0,34	1,98 ± 0,32	16,34 ± 1,58

З даних таблиці видно подібність показників дітей з ДЦП сильного типу НС до показників аналогічної групи дітей ЗОШ. Лише в підгрупі дітей ЗОШ з слабким типом нервових процесів знижений показник мотивації до $16,34 \pm 1,58$ і знаходиться в межах середніх показників (від 11 до 19 балів), як і в інших підгрупах дітей з ДЦП відповідно: середній тип - $18,83 \pm 1,2$, нижче середнього - $12,36 \pm 0,75$ та $12,1 \pm 1,33$ в підгрупі дітей з слабким типом нервових процесів.

Згідно середніх показників даних мотивації, більшість дітей з ДЦП позитивно налаштовані на відвідування школи, що може передбачати достовірно високу учбову активність. Серед них високу мотиваційну активність виявлено в 10,45 % (7 осіб), достатню – в 32,8 % (22 особи). Середню – в 20,9% (14 осіб), нижче середньої – в 21 особи, що складає 31,3 % і лише в 3 осіб – низьку, що становить 4,48 %. Тобто, лише в 3 учнів спостерігалось негативне відношення до школи і в цієї ж кількості дітей було зафіксовано слабкий тип нервової діяльності.

В експериментальній групі в підгрупі з сильним типом нервових процесів перевага мотивації щодо відвідування школи надавалася комунікативній спрямованості. В підгрупах з середнім, нижче середнього та слабким типами нервової діяльності мотиваційний компонент відображав соціально-нормативну спрямованість. Третє місце займала пізнавальна діяльність та мотив досягнень, а також емоційний характер мотивації.

Поряд з мотиваційним компонентом визначалася поведінка дітей за Ю.З.Гільбухом (1992), оцінювана за 5 бальною системою. Для аналізу поведінкових реакцій було складено таблицю якостей групи дітей з ДЦП та контрольної групи дітей ЗОШ відповідно до сили нервових процесів. (табл.3).

Поряд з мотиваційним компонентом визначалася поведінка дітей за Ю.З.Гільбухом (1992), оцінювана за 5 бальною системою. Для аналізу поведінкових реакцій було складено таблицю якостей групи дітей з ДЦП та контрольної групи дітей ЗОШ відповідно до сили нервових процесів. (табл.3.3.3).

Виходячи з даних таблиці щодо поведінкових якостей можна зазначити, що дії дітей всіх типів з ДЦП представили високі результати, які практично мало відрізнялися від показників поведінкових реакцій дітей контрольної групи, що свідчить про бажання дітей даної групи щодо набуття шкільних знань та навичок.

Табл.3.

Поведінка дітей з ДЦП за Ю.З.Гільбухом

Групи		Концентрація уваги	Опір невдачам	Відношення до труднощів	поведінка	Виконан. Завдань без ознак напруги	працездатність	комунікабельність	відповідальність	конфліктність	Сума балів
Діти з ДЦП п = 67	Сильний п=11	3,45 ± 0,35	3,73 ± 0,54	3,27 ± 0,6	3,36 ± 0,45	3,45 ± 0,35	3,36 ± 0,62	2,73 ± 0,6	3,36 ± 0,45	2,64 ± 0,76	29,27 ± 2,49
	Середній п=35	2,71 ± 0,42	2,86 ± 0,4	2,74 ± 0,42	2,63 ± 0,4	2,66 ± 0,35	2,66 ± 0,37	2,51 ± 0,39	2,49 ± 0,37	2,17 ± 0,34	22,94 ± 2,61
	Нижче п=17	2,91 ± 0,63	3,0 ± 0,79	2,55 ± 0,7	2,82 ± 0,79	2,55 ± 0,82	2,91 ± 0,47	2,45 ± 0,62	2,55 ± 0,76	2,64 ± 0,69	25,18 ± 5,79

Діти з ДЦП п п=67п=60	Сильний п=11	51,91 ± 4,33	50,64 ± 4,77	64,1 ± 6,86	78,64 ± 5,01	1,64 ± 0,34	2,1 ± 0,21	2,64 ± 0,34
	Середній п=35	58,43 ± 2,78	54,06 ± 2,93	78,14 ± 3,0	71,86 ± 2,54	1,46 ± 0,18	2,06 ± 0,12	2,46 ± 0,18
	Нижче середнього п=11	58,82 ± 4,78	53,91 ± 5,2	76,82 ± 6,42	72,27 ± 5,49	1,45 ± 0,35	2,0 ± 0	2,27 ± 0,31
	Слабкий п=10	67,4 ± 5,07	57,2 ± 5,1	75,0 ± 5,6	75,5 ± 6,4	1,4 ± 0,37	2,0 ± 0	2,5 ± 0,38
Учні ЗОШ п-164	Сильний п=11	49,73 ± 2,96	48,36 ± 4,59	75,45 ± 6,95	52,27 ± 4,83	1,82 ± 0,41	2,82 ± 0,27	2,82 ± 0,27
	Середній п=76	55,76 ± 1,47	53,93 ± 1,79	72,83 ± 1,78	71,78 ± 2,66	1,51 ± 0,12	2,17 ± 0,09	2,31 ± 0,16
	Нижче середнього п=36	57,56 ± 2,77	53,97 ± 2,75	78,75 ± 2,57	74,72 ± 3,1	1,36 ± 0,17	1,94 ± 0,07	2,31 ± 0,16
	слабкий п= 41	64,46 ± 2,39	54,39 ± 1,99	72,8 ± 2,9	72,93 ± 3,41	1,41 ± 0,15	1,88 ± 0,15	2,37 ± 0,2

Одержані результати за методикою Філіпса були достовірно різними, особливо в підгрупах дітей з сильним типом НС ($78,64 \pm 5,01$) в дітей з ДЦП та $52,27 \pm 4,83$ в учнів ЗОШ., що склало $p < 0,01$ в обох завданнях.

В той же час за даною методикою в усіх інших підгрупах контрольної та експериментальної груп не відмічено достовірної різниці в показниках, що свідчить про подібність емоційного стану обох груп.

Особистісна тривожність за методикою Ч.Д.Спілберга показала подібність стану тривожності у всіх підгрупах експериментальної групи у порівнянні з групою контролю, але кількісні показники не мали достовірної різниці. Помірна особистісна тривожність в підгрупі з сильним типом нервових процесів склала 9,1 % в дітей з ДЦП та 18,2 % в учнів ЗОШ . Висока особистісна активність спостерігалася в 81,8 % в учнів з ДЦП та в 90,9 % випадків в учнів ЗОШ.

Ситуативна тривожність представлена подібними даними, які не мали достовірності, але були в деяких підгрупах вищі в дітей з ДЦП. Ситуативна

помірно виражена тривожність була в учнів ЗОШ визначена в 27.3 % випадків, в учнів з ДЦП у 18.2 % випадків. Решту випадків в обох підгрупах складала висока ситуативна тривожність.

Підгрупа з середнім типом нервових процесів в групі дітей з ДЦП показала 100 % високу тривожність. Тоді як в групі контролю в 2.6 % учнів спостерігалася помірно виражена особистісна тривожність, а висока складала 97,4 %. Ситуативна тривожність в даній підгрупі дітей була більше виражена в дітей з ДЦП: вона складала 11,4 % - помірна (в дітей ЗОШ – 9.2 %) та 88,6 % -висока в (контролі – учні ЗОШ - 90.8 %).

Підгрупа учнів з типом нервових процесів нижче середнього представила в обох групах 100 % високу особистісну тривожність, а ситуативна розподілилася наступним чином: помірно виражена була в 8,3 % випадків в дітей контрольної групи та 9,1 % - в учнів з ДЦП, а висока тривожність складала відповідно 91,7 % в учнів ЗОШ та 90,9 % в учнів з ДЦП.

Учні з слабким типом нервових процесів показали у 100% виражену як особистісну, так і ситуативну тривожність в обох групах досліджуваних.

За методикою О.Р.Лурія оцінювали результати за трьома окремими завданнями за три бальною системою. Перше завдання учні з сильним типом нервових процесів виконували важко, тому підгрупа з ДЦП представила лише результати на 1 бал 36,4 % (4 особи) і на 2 бали – 63,6 % (7 осіб), в той час коли учні подібної підгрупи ЗОШ показали дещо вищий результат: 27,3 % (3 особи) – 1 бал, 63,6 % (7 осіб) – 2 бали та 1 особа - 9,1 % -3 бали. За другим завданням учні даної підгрупи експериментальної групи представили значно нижчий від контролю результат, а саме: учні з ДЦП на 2 бали – 90,9 % (10 осіб) та на 3 бали -9,1 % (1 особа), в той час як учні ЗОШ на 2 бали- 18,2 % (2 особи) та 88,6 % (9 осіб) - на 3 бали. Третє завдання виявилось для обох груп найцікавішим, в зв'язку з чим і результат одержаний вище:2 бали 36,4 % та 63.6 % - 3 бали діти з ДЦП та відповідно 9,1 % та 90,9 % учні ЗОШ.

Учні в підгрупі з середнім типом нервових процесів представили відповіді лише на 1 бал (54,3%) та на 2 бали (45,7 %), тоді як учні групи контролю

показали дещо вищі результати: на 1 бал 51,3 %, на 2 бали -46,1 % і на 3 бали – 2,6 %. За другим завданням результати розподілилися наступним чином: в дітей з ДЦП на 1 бал -2.8 %, на 2 бали – 8.6 % на 3 бали – 88,6 %; в групі контролю на 1 бал відповідей не було, на 2 бали виконали завдання 82.9 % учнів та на 3 бали – 17,1 %, що свідчить про більш однорідну групу, ніж учні з ДЦП. Третє завдання в обох підгрупах викликало позитивні емоції, що представлено такими даними: на 2 бали виконали завдання у 54,3 % учнів з ДЦП та 32,9 % учнів ЗОШ, на 3 бали відповідно-45,7 % учнів з ДЦП та 67,1 % учнів ЗОШ.

Підгрупа дітей з типом нервових процесів нижче середнього показала цікаві результати. Перше завдання діти ЗОШ даної підгрупи виконали гірше, ніж діти з ДЦП, а саме: 1 бал одержали 63,9 % учнів ЗОШ та 54,5 % учні з ДЦП, 2 бали відповідно 45.5 % учні з ДЦП та 36,1 % учні ЗОШ. Друге завдання дана підгрупа виконала краще також в групі з ДЦП: 100 % учнів одержали по 2 бали за завдання, в групі ЗОШ 1 бал одержали 5.6 % учнів та 94.4 % одержали по 2 бали. Третє завдання, яке виконували дані підгрупи представило майже подібні результати як в експериментальній, та і в контрольній групах, а саме 72,7 % по 2 бали в групі дітей з ДЦП та 72.2 % в групі дітей ЗОШ, по три бали одержали 27,3 % учнів з ДЦП та 27,8 % учні ЗОШ.

Слабкий тип нервових процесів показав подібність результатів дослідження: за першим завданням 1 бал одержали 60 % - учні з ДЦП та 58,5 % - учні ЗОШ; 2 бали - в 40 % учнів з ДЦП та 41,5 % учнів ЗОШ. Друге завдання на 1 бал виконали 17,1 % учнів ЗОШ, тоді як учні з ДЦП виконали 100 % завдання на 2 бали, а учні ЗОШ 2 бали одержали у 78 % випадків та 4,9 % одержали 3 бали за завдання. Результати третього завдання розподілилися наступним чином: в групі ЗОШ – 1 бал – 7,3 % випадків, 2 бали – 48,8 % випадків та 43,9 % - 3 бали; в групі з ДЦП 50 % випадків одержали - 2 бали та у 50 % випадків – 3 бали. Тобто третє завдання викликало позитивне ставлення до результатів діяльності.

З вищезазначеного видно, що всі використані методики показали наявність загального неспокою в дітей обох груп, стану тривоги, страху в

ситуації перевірки знань, проблеми та страхи у стосунках з однолітками та вчителями.

Тривожність в дітей не дає можливості бути лідером, оскільки діти невпевнені в собі, замкнені, мало спілкуються. У взаємовідносинах з однолітками з'являється почуття напруги та тривоги, а значить неповноцінності, яка призводить до ізоляції, відчуженості. Такий стан емоційної сфери дітей негативно впливає на розвиток пізнавальних процесів, оскільки невпевненість у своїх силах породжує негативне відношення до дітей, до людей, до вчителів, а значить і до навчання.

Література:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов ВУЗов. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 672 с.
2. Буфетов Н.М. Уровни развития нравственных убеждений учащихся вспомогательной школы/Коррекционно-восстановительная работа с учащимися во вспомогательной школе: Темат. сб. трудов. – Алма-Ата, 1991. – С.24-30.
3. Ильин Е.П. Психология воли. – С-Петербург – Москва – Харьков - Минск. – 1986. – 367 с.
4. Лоскутова Т.Д. Эмоции, речь и активность мозга ребенка. – М.: Педагогика, 1991. – 231 с.
5. Мамайчук И.И., Яковлев Н.М., Пятаков Г.В. Психофизиологическая оценка адаптации к учебным нагрузкам у подростков с церебральным параличом //Дефектология. – 1991. - № 2. – С.22-26.
6. Мастюкова Е.М. Развитие познавательной деятельности у детей с церебральными параличами //Дефектология. – 1976. - № 3. – С.19-26.
7. Обухова Л.Ф. Детская возрастная психология: Учебное пособие для студентов ВУЗов. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 442 с.

Анотація:

В статті представлено дослідження мотиваційно-поведінкових реакцій та емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку з ДЦП у порівнянні з учнями ЗОШ того ж віку. Виявлено середні показники мотиваційної складової, позитивне відношення дітей даної групи до відвідування школи, що може передбачати достовірно високу учбову ефективність. Емоційна складова визначила наявність тривоги, страху, проблем у стосунках з однолітками, які негативно впливають на розвиток пізнавальних процесів.

Ключові слова: психофізичні вади розвитку, мотивація, поведінкові реакції, емоційна сфера, тривожність, страх.

Аннотация:

В статье представлены исследование мотивационно-поведенческих реакций и эмоциональной сферы детей младшего школьного возраста с ДЦП в сравнении с учениками ЗОШ того же возраста. Выявлены средние показатели мотивационной составляющей, положительное отношение детей данной группы к посещению школы, которая может предусматривать достоверно высокую учебную эффективность. Эмоциональная составляющая определила наличие тревоги, страха, проблем в отношениях с ровесниками, которые отрицательно влияют на развитие познавательных процессов.

Ключевые слова: психофизические недостатки развития, мотивация, поведенческие реакции, эмоциональная сфера, тревожность, страх.